

ситуація потребує кваліфікованого вирішення для більш повного розслідування даної категорії справ [6].

Таким чином, наявний перелік міжнародних та національних нормативно-правих документів у сфері забезпечення ядерної безпеки, в основному, орієнтований на дотримання регламентів роботи з ДІВ, порядку видобутку, переробки, використання, транспортування, захоронення та знищення радіоактивних матеріалів (в основному, радіоактивних відходів) у промислових цілях. Проведене дослідження свідчить, що як міжнародне, так і вітчизняне кримінальне законодавство не враховують природу радіоактивних матеріалів, їх класифікацію при визначенні ступеня тяжкості скоєного злочину та суспільної загрози. Вважаємо, що вирішення цих питань потребує дослідження та введення в юридичну практику понять, що стосуються криміналістичної характеристики ядерної злочинності, класифікації її проявів з урахуванням особливості предмета злочину – радіоактивних матеріалів.

1. *Балюк Г. І.* Ядерне право України: стан і перспективи розвитку (правові аспекти радіоекології) / Г. І. Балюк. – К.: Юрінком, 1996. – 140 с. 2. *Балюк Г. І.* Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні: [монографія] / Г. І. Балюк. – К.: Юрінком, 1997. – 196 с. 3. *Біленчук П. Д.* Ядерна злочинність: поняття, сутність, класифікація, характеристика, шляхи запобігання, протидії, розслідування: [монографія] / За ред. П. Д. Біленчука / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, О. В. Маслюк. – Київ: ННІПС КНУВС, 2009. – 88 с. 4. *Біленчук П. Д.* Особливості розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів: [монографія] / За ред. П. Д. Біленчука / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, О. В. Маслюк. – К.: ННІПС КНУВС, 2009. – 88 с. 5. *Біленчук П. Д.* Генезис інтелектуально-інноваційного розвитку у сфері судочинства: історіографія, джерелознавство, гносеологія: [навч. посіб.] / За ред. П. Д. Біленчука / П. Д. Біленчук, О. О. Шульга, В. М. Юрчишин. – К.: 2011. – 79 с. 6. *Біленчук П. Д.* Правові, організаційно-управлінські і криміналістичні засоби запобігання кіберзлочинності: [навч. посіб.] / П. Д. Біленчук,

М. В. Козир, О. О. Шульга. – К.: УСЗ, 2011. – 47 с. 7. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964–IV від 19 березня 2003 року // Окремий відбиток. 8. Закон України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» № 1370–XIV від 11 січня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 9. – 68 с. 9. Закон України «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання» № 2063–III, від 19 жовтня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 9. – 68 с. 10. Конституція України. – Харків: Фолио, 2008. – 158 с. 11. Конституція України. Коментар основних положень Конституції України щодо захисту прав і свобод людини і громадянина / Упоряд. М. І. Хавронюк. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 112 с. 12. Конференція по рассмотрению и принятию предложенных поправок к Конвенции о физической защите ядерной материала. – Вена: МАГАТЭ, 2005. – 24 с. 13. *Маслюк О. В.* Особливості протидії ядерній організованій злочинності у Європейському правовому просторі: Роль України / О. В. Маслюк // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. Серія юридична. Збірник / Головний редактор В. Л. Ординський. – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України. – Вип. 3. – 2005. – С. 96–101. 14. *Маслюк О. В.* Проблеми правової ідентифікації ядерної злочинності / О. В. Маслюк // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. В 2-х т. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Т. 2. – С. 228–233. 15. Норми радіаційної безпеки України. Офіційне видання. – К.: Вид. Комітету з питань гігієничного регламентування МОЗ України, 1999. – 41 с. 16. Постанова КМУ від 12 червня 1998 року № 852 «Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» // Урядовий вісник. – № 28. – 1998. – 17 червня. 17. Серія норм МАГАТЭ по Безопасности. Передельи и условия для эксплуатации и эксплуатационные процедуры для атомных электростанций. – Вена: МАГАТЭ, 2004. – 45 с. 18. Статут Міжнародного агентства з ядерної енергетики станом на 20.12.2002 року // Окремий відбиток. 19. Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариствами та їх державами-членами від 11 червня 1994 року // Голос України. – № 23. – 1994. – 15 червня. 20. Ядерне законодавство. Збірник нормативно-правих актів / За ред. Академіка НАН України Ю. С. Шемшученка: У 2-х тт. – Вид. 2-ге, перероб. та допов. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 1999. – Т. 1. – 440 с. 21. Ядерне законодавство. Збірник нормативно-правих актів / За ред. Академіка НАН України Ю. С. Шемшученка: У 2-х тт. – Вид. 2-ге, перероб. та допов. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 1999. – Т. 2. – 648 с.

Олександр Воронянський

Національна еліта сучасної України: проблема визначення

Пропонується визначення національної еліти як різновиду політичної еліти, що від імені нації як колективного суб'єкта політики легітимно здійснює владний розподіл ресурсів і цінностей через механізм національної держави та інших інституцій політичної системи суспільства.

The author proposes a definition of national elite as a form of political elite, which on behalf of the nation as a collective subject of politics legitimately exercise an authoritative allocation of resources and values through the mechanism of the national government and other institutions of the political system of society.

Категорія «національна еліта» традиційно вважається одним із основних базових елементів інтеграції сучасного українського суспільства як у плані державотворення, так і в процесі розбудови сучасної української нації. Науковий аналіз сутності даної категорії має не лише академічне, але й прикладне значення, оскільки перехід українського суспільства до реальної демократії неможливий без визначення чинних суб'єктів перманентної боротьби за концентрацію владних повноважень та цілей, які вони ставлять перед собою в процесі використання механізму національної держави. Однак розуміння сутності категорії «національна еліта» і у науковців, і у чинних політиків залишається невідомим. У сучасній Україні, де загальноприйнятою є точка зору на націю (принаймні, українську) як біологічно-культурну спільноту, цей термін використовується, насамперед, у контексті культурного розвитку, політичної та цивілізаційної ідентифікації українського народу. Проблема ж функціональності вказаного поняття як наукового визначення у науковій політологічній літературі фактично не розроблялася.

Метою даної статті є розгляд наукових підстав для використання поняття «національна еліта» як базової дефініції політичної науки. Питання про визначення сутності категорії «національна еліта» не можна розглядати без аналізу соціально-економічної сутності категорій «еліта» і «нація». Аналіз наукових публікацій з даної проблематики засвідчує, що у тлумаченні самого поняття «еліта» можна виокремити два основні підходи: соціально-статусний (еліта як представники вищого класу, які здійснюють керівні, управлінські функції у суспільстві – Г. Моска, В. Паретто, Р. Міхельс, Ч. Р. Міллс) та соціально-ціннісний (еліта як творча меншість, що здатна вносити інноваційні зміни в суспільне життя та зберігати моральні цінності – А. Тойнбі, Х. Ортега-і-Гасет). Російські науковці Л. Гудков, Б. Дубін, Ю. Левада пропонують розрізняти продуктивну еліту як носія інтелектуального і виробничого потенціалу нації, та правлячу еліту, що здійснює владу [2, с. 132, 176].

У сучасній вітчизняній науковій літературі також немає єдиного розуміння даного поняття. Так, Л. Герасіна та О. Фролова виділяють дві конкуруючі фракції національної еліти:

відсторонену від державної влади «еліту духу» та «реально правлячий істеблшмент (політичний і економічний, який нерідко прагматично нехтує законами моралі й права» [1]. О. Маркозова пропонує розглядати у складі національної еліти три найбільш значущі елітні групи: економіко-технократичну, політико-правову та культурницьку [5].

Не існує єдиного підходу серед науковців і щодо визначення поняття нації. У західній політичній думці домінує розгляд нації, насамперед як політичної категорії, натомість українські вчені традиційно використовують прийнятий в радянській науці етніцистський підхід. Однак, незважаючи на відмінності в поглядах на порядок формування національних спільнот (як біологічних або як культурно-історичних), практично всі дослідники головною особливістю нації вважають її політичну (державну) суб'єктність. У сучасній науці дефініція «нація» вживається для визначення сукупності (асоціації) політично суб'єктних громадян даної держави – колективного носія державного суверенітету. Класичним прикладом даного підходу можна вважати визначення К. Дойча: «нація – це народ, який володіє державою» [3, с. 330]. Дане визначення описує феномен, сутністю якого є саме політичні відносини. Згідно класичної теорії політичних систем в основі цих відносин лежить необхідність авторитарного розподілу ресурсів і цінностей. Однак реалізація політичної рівноправності обмежена реальною здатністю всіх громадян, потенційних суб'єктів політики, мати рівний доступ до ресурсів влади. Нація як політична спільнота виконує функцію об'єднання дрібних владних ресурсів всіх громадян у мегаресурс, який делегується політичній еліті. Оскільки основна маса громадян фактично не в змозі здійснювати контроль над діями еліти, на цьому етапі виникає відчуження влади від її формального джерела – нації і концентрація владних повноважень в руках політичної еліти.

Виходячи з розуміння нації саме як політичної категорії, національна еліта є різновидом політичної еліти, що за визначенням, на відміну від інших елітних груп, представляє всю націю в цілому. Таким чином, основною функцією національної еліти є здійснення владного контролю над розподілом ресурсів і цінностей від імені нації як політично суб'єктного народу. Однак дана функція ускладнюється наявністю у складі самої нації різних соціально-економічних груп із різноспрямованими політичними інтересами, що в свою чергу, відображають економічні інтереси цих груп (у ряді випадків антагоністичні). Існування таких інтересів не дозволяє оперувати категорією «нація» як внутрішньо несуперечливим, неподільним поняттям, а відтак робить непридатним для наукового аналізу сам принцип націократизму з його розумінням національної еліти як природного представника волі нації через механізм національної держави.

У сучасному суспільстві механізми політичної участі формуються не в рамках держави, а в рамках громадянського суспільства, реалізуючи вплив різних соціальних груп на державу. Звідси в якості інституційних механізмів формування національної еліти та реалізації її повноважень необхідно розглядати не лише національну державу, але й усі політичні організації та рухи даної нації, а також угруповання, чия діяльність носить політичний характер. Держава як основний механізм контролю над їхнім розподілом є об'єктом впливу з боку тих угруповань і соціальних груп, які володіють достатньою концентрацією ресурсів для впливу на прийняття державних рішень. Таким чином, процес формування національної еліти носить конкурентний характер боротьби за вплив на прийняття державних

рішень і в кінцевому підсумку – державну владу. Від реалізації державної влади чи впливу на неї національна еліта отримує економічну ренту як у вигляді пільгового доступу до ресурсів, так і через отримання плати за їхній розподіл на користь тих чи інших груп. Це означає детермінованість характеристик категорії «національна еліта» розподілом ресурсів влади в суспільстві, а також передбачає диференціювання реальних суб'єктів політичної влади у складі нації. Еліту зі свого середовища може виділити лише суспільна група, яка має високий рівень політичної суб'єктності, тобто не лише усвідомлює свої специфічні політичні інтереси, але й має достатній рівень організованості та концентрації ресурсів влади для їхнього забезпечення. Сьогодні таким характеристикам відповідають лише потужні бізнес-групи. Тому фактично в суспільствах із великим розривом рівнів прибутків національна еліта стає ланкою механізму політичного панування економічно домінуючої соціальної групи. Традиційне ж для вітчизняної політології уявлення про належність до національної еліти національно-культурницької інтелігенції не відповідає реальності. Сучасна інтелігенція за економічним статусом є маргінальною стратою, що не має самостійного доступу до ресурсів того рівня концентрації, який дозволяє здійснювати довгостроковий вирішальний вплив на прийняття політичних рішень.

Політичні еліти, просуваючи свої специфічні інтереси через політичну систему, намагаються надати їм характеру загальнонаціональних для того, щоб у боротьбі з конкуруючими угрупованнями заручитися підтримкою більшості або хоча б частини нації. В українському політикумі з цією метою активно використовується етніцистська ідеологія, побудована на фактичному ототожненні поняття «нація» та «етнос». Причому поряд з угрупованнями, що претендують на статус української етнонаціональної еліти, формуються «національні еліти» народностей, що входять до складу поліетнічної української нації. Так, усе більш помітну роль у політичному житті України відіграє Меджліс кримськотатарського народу (котрий у дійсності є поліморфним новоутворенням, до складу якого входять як нащадки кримських татар, так і численні представники середньоазійських націй, кавказьких етносів, татар Поволжя тощо). Про право на національне самовизначення час від часу заявляють політичні угруповання, що виступають начебто від імені населення Закарпаття, нижнього Подністров'я. Етнічний чинник використовується як спроба обґрунтування особливого статусу російсько-культурного населення України. У реальності ж етнічна проблематика в політичному просторі сучасних держав, побудованих на визнанні суверенітету нації як асоціації громадян, відіграє функціонально деструктивну роль. Вона є одним із ефективних способів легітимації приватних і особливих колективних (корпоративних) політичних інтересів, їхнє протиставлення інтересам загальносуспільним – національним. Проголошення етносу вищою формою ідентичності надає контр-еліті, що виступає від його імені, підставу для обґрунтування своїх претензій на політичну, в тому числі й державну владу. Міфологізована етнічна риторика виникає не внаслідок підйому етнічної свідомості, а як дієвий засіб «етнічних» еліт у боротьбі за власні політичні привілеї на території держави, яка є результатом самовизначення нації в цілому, а не окремих її частин. З іншого боку, жодна з політичних еліт не може бути визначена як національна, якщо вона, монополізуючи процес реалізації національного суверенітету (що є невідчужуваною характеристикою всієї нації як його колективного

суб'єкта) при цьому реалізує політичний інтерес окремих соціальних чи етнічних груп, навіть якщо вони становлять більшість суспільства. Тому етнічний чинник у процесі формування української національної еліти не відіграє основної ролі. Показово, що в ході першого туру останніх президентських виборів 80,45 % голосів громадян було подано за п'ятьох не етнічних українців, у той час як 13 кандидатів – представників титульного етносу в середньому набрали по 1,5 % голосів.

В період радикальних перетворень пострадянського суспільства в Україні еліта гостро потребує визнання суспільством її цілей, а також політичного режиму і лідерів, здатних ці цілі здійснити. Для еліти важливо, що вона може представити себе виразником інтересів всього народу, який через інституції політичної системи та громадянського суспільства артикулює свої інтереси і реалізує їх через центри прийняття політичних рішень. Необхідність легітимації еліти як національної диктує їй потребу у виробленні та впровадженні в суспільну свідомість єдиного інтегрального політичного інтересу, що його може сприйняти вся нація в цілому – національного інтересу. Однак через нерівномірний розподіл ресурсів влади серед різних суспільних груп національний інтерес формується не стільки шляхом агрегування різноспрямованих політичних інтересів, скільки шляхом заміщення їх сформульованим реальними суб'єктами влади власним політичним інтересом. Політичний інтерес національної еліти як суб'єкта влади полягає у здійсненні владних дій з реалізації свого панування і має за кінцеву мету пільговий доступ до ресурсів та цінностей. Він завжди вступає у суперечність із політичним інтересом більшості, який полягає в політичній рівності та політичній свободі. Дихотомія «панування/рівність» характерна для всіх суспільств і в суспільствах із відкритим типом еліти не носить антагоністичного характеру. Проте управління розподілом ресурсів через контроль над процесом прийняття державних рішень завжди надає пріоритетну можливість використання ресурсів країни і навіть їх монополізації. Як свідчать дослідження, для розвитку бізнес-груп України вирішальним є надаваний державою доступ до природних монополій, фінансових ресурсів держави (через прямі державні інвестиції, відшкодування затрат корпорацій та банківських груп за рахунок державного бюджету тощо), а також податкові пільги [4; 6]. Впродовж всього періоду незалежності в Україні формувалася така система владних відносин, яка забезпечувала економічні та політичні інтереси великих бізнес-груп та пов'язаних із ними угруповань у системі управління й силових структурах центру та регіонів. Якщо до кінця 1990-х рр. ці інтереси забезпечувалися за рахунок доступу до Президента, який керував процесом розподілу в першу чергу через надання доступу до пільгової приватизації великої державної власності, то з початку XXI ст. найпотужніші бізнес-групи України вже

досягли рівня концентрації ресурсів, достатнього для безпосереднього доступу до прийняття найважливіших політичних (у тому числі державних) рішень. Інститути державної влади та представницької демократії дані групи використовують як інструмент просування корпоративних інтересів у конкурентній боротьбі за розподіл ресурсів.

Отже, сутнісними характеристиками національної еліти пропонується вважати: 1) легітимність представництва нації як колективного суб'єкта політичної діяльності та національного інтересу як інтегрального політичного інтересу нації в цілому; 2) довготерміновий вирішальний вплив на прийняття найважливіших політичних рішень, що реалізуються через механізми національних політичних інституцій (насамперед – національної держави, в якій колективним носієм суверенітету вважається нація як сукупність політично суб'єктних громадян); 3) реальний контроль над владним розподілом ресурсів і цінностей у суспільстві, яке існує в рамках національної держави.

Звідси поняття «національна еліта» можна визначити як різновид політичної еліти в суспільствах, побудованих на національних засадах, яка здійснює політичну владу від імені нації як колективного носія суверенітету. Таким чином, національна еліта сучасної України – це владне угруповання, яке від імені нації як сукупності громадян держави Україна здійснює владний розподіл ресурсів у суспільстві через механізм національної держави та інших інституцій політичної системи. Отримуючи економічну ренту від контролю за розподілом, ця еліта прагне до монополізації в своїх руках ресурсів влади, що створює постійно діючу тенденцію до переростання демократичної системи правління в олігархічну. Однак боротьба за вирішальний вплив на прийняття владних рішень у процесі розподілу провокує постійну конфліктність у середовищі самої еліти. Тому окремі групи політичних еліт для успішної конкуренції в цій боротьбі вимушені постійно легітимізувати свій статус в суспільній свідомості нації, надаючи останній можливість впливу на процес ротації елітних груп у складі національної еліти.

1. Герасіна Л. М. Проблеми дисперсії публічної політичної влади за умов конкуренції еліт / Л. М. Герасіна, О. В. Фролова // Міжнародна науково-теоретична конференція (XXIII Харківські політологічні читання) «Влада та суспільство під впливом закону циркуляції еліт». – Харків, 2010. – С. 14–16.
2. Гудков Л. Проблема «элиты» в современной России / Л. Гудков, Б. Дубин, Ю. Левада. – М., 2007. – С. 372. 3. Дойч К. Народы, нация та коммуникация / Карл Дойч // Национализм: Теория нации та национализма від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера [антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 327–334. 4. Касьянов Г. В. Система владних відносин у сучасній Україні: групи інтересів, клани та олігархія / Г. В. Касьянов // Український історичний журнал. – 2009. – № 1. 5. Маркозова О. Особливості формування національної еліти в Україні / О. Маркозова // Міжнародна науково-теоретична конференція (XXIII Харківські політологічні читання) «Влада та суспільство під впливом закону циркуляції еліт». – Харків, 2010. – С. 23–25. 6. Українська приватизація в спогадах та роздумах. – К., 2001. – С. 447.

Михайло Довбищенко

«Богогласник» як відображення духовного та релігійного життя українців Правобережної України та Волині другої половини XVIII ст.

На основі аналізу почаївського видання «Богогласник» 1790 року досліджується спадщина духовного та релігійного життя уніатів Волині та Правобережної України. Визначається вплив на розвиток уніїної духовної та релігійної традиції XVIII ст. римокатолицизму, а також релігійної спадщини українських православних мислителів.

The heritage of spiritual and religious life of the Ukrainian Uniate (Greek-Catholic) Church in Volyn and Right-Bank Ukraine is investigated through the analyses of «Bohohlasnyk» (published in Pochaiv 1790). The impact of Roman Catholicism as well as the Ukrainian Orthodox thinkers on the Uniats' spiritual and religious tradition of the XVIII century is also defined.